

Liikkuvia utopioita, hidastamisen politiikkaa

Mikko Piispa

Teksti perustuu kirjoittajan väitöstilaisuuden lectio praecursoriaan Helsingin yliopistossa 4.6.2022. Vastaväittäjänä toimi professori Suvi Salmenniemi (Turun yliopisto).

Mikko Piispa (2022) *Liikkuvia utopioita, hidastamisen politiikkaa. Tutkimus nuorista liikkeessä ilmastokriisin ajassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 239. 215 s.

Kun aloitin tämän väitöskirjahankkeen alkuvuodesta 2016, halusin tutkia nuorten liikkuvuutta ja matkailua. Matkailusta oli tullut keskeinen nuorten vapaa-aikaan kytkeytyvä ilmiö, ja monille nuorille jopa elämäntapa. Siitä huolimatta se oli aihe, josta laadullista nuorisotutkimusta ei Suomessa juurikaan ollut.

Alusta saakka mielessäni oli, että tutkimuskohdetta ei kannattaisi lähestyä vain elämäntavan ja nautinnon näkökulmista. Matkailu tuottaa etenkin lentomatrustamisen myötä ilmastoa lämmittäviä päästöjä. Se on usein paitsi ekologisen, myös sosiaalisen ja taloudellisen kestävyysnäkökulmista kestäväntönä. Halusin huomioida tämän, ja tarkastella, kuinka liikkuvat nuoret suhtautuvat tähän problematiikkaan.

Aloitin aineistonkeruun vuonna 2016 haastatteleamalla Suomesta lähtöisin olevia surffaajia. Tiesin surffauksen olevan paitsi nuorten suosima ja elämyshakuinen, myös

liikkuva elämäntapa. Haastatteluisia tulikin toistuvasti esille, kuinka Suomessa on vähän surffaukseen sopivia – tai ainakaan maailman mittapuulla laadukkaita – olosuhteita. Toisin sanoen surffaajat lähtevät Suomesta säännöllisesti ja pitkiksi ajoiksi ulkomaille etsimään aaltoja. Kutsunkin heitä tutkimuksessani surfmatkaajiksi. Surffaus ja matkailu kulkevat heillä käsi kädessä.

Surfmatkaajille oli myös muodostunut aalloissa tapahtuvan surffauksen kautta luontosuhde, jonka kehittyminen ja vaaliminen nostivat pintaan ympäristön hyvinvointiin liittyviä huolia. Samalla vahvistui tietoisuus matkailevan elämäntavan ympäristövaikutuksista.

Kaikesta huolimatta koen, että haastatelllessani surfmatkaajia vuosina 2016 ja 2017, matkailuun ja liikkuvuuteen kytkeytyvät teemat näyttäytyivät nykytilanteeseen verrattuna suorastaan viattomilta. Sen jälkeen ajastamme on yhä enemmän puhuttu kriisien aikakautena. Sinä aikana, kun olen tehnyt

väitöskirjaani, rinnakkain tapahtuviksi on laskettu ainakin ilmastokriisi, demokratian kriisi, koronakriisi sekä erilaiset talouteen liittyvät kriisit. Olemme joutuneet todistamaan myös järkyttävää Ukrainan sotaa.

Myös tietoisuus ja huoli ilmastokriisistä on lyhyessä ajassa muuttunut. Surffaajat olivat jo pohtineet elämäntapansa ympäristövaikutuksia, mutta yhteiskunnallisen keskustelun aktivoituminen tapahtui vuosien 2018 ja 2019 aikana. Keskeinen vaikutin oli lokakuussa 2018 ilmestynyt hallitustenvälisen ilmasto-paneeli IPCC:n raportti.

Ruotsissa Greta Thunberg oli aloittanut koululakkonsa ilmaston puolesta syksyllä 2018. Suomessa nuorten ilmastoliikehdintä alkoi toden teolla näkyä ja kuulua alkuvuodesta 2019. Liikehdinnän kansainvälisyys antoi sille voimaa, painoarvoa ja mahdollisesti myös toivoa onnistumisesta. Kevään eduskuntavaaleista puhuttiinkin lopulta monessa yhteydessä ilmastovaaleina. Samoihin aikoihin Nuorisobarometri kertoi huolen ilmastomuutoksesta olevan nuorten keskuudessa ennätystasolla. Puhe nuorten ilmastoahdistuksesta lisääntyi.

Liikehdinnästä huolimatta ilmastopoliitiikassa ei tapahtunut yhtäkkiä käännettä. Ilmastopäätöt eivät kääntyneet IPCC:n suosittelulle lasku-urille. Nuorten ilmastoliikehdintä kuitenkin jatkui ja vakiintui. Sitä tutkimaan pääsimme toteuttamaan Nuorisotutkimusverkostossa hankkeen nimeltä ”Nu-topia, nuorten utopiat ilmastomuutoksen aikakaudella”. Aloitimme alkuvuodesta 2020 aikeella toteuttaa monipaikkaista etnografiaa ja haastatteluja. Mutta silloin korona iski.

Koronakriisi muutti tutkimushankkeemme luonnetta. Samalla se pyyhkäisi ilmastokeskustelut sivu-urille yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Pandemia ja sen hoitaminen oli prioriteetti ja huomion keskipiste. Jatkoimme kuitenkin tutkimusaineiston keruuta, ja toteutimme nuorten ilmastoaktivistien haastat-

teluita eräänlaisessa saranakohdassa. Koronaa edeltävä aika ja siinä toteutettu ilmastoaktivismi olivat tuoreessa muistissa, mutta myös uusi poikkeusaika oli väistämättä huomioitava. Se koski ilmastoaktivismin luonnetta poliittisena toimintana, utopioita ja tulevaisuusnäkyymiä. Ja se koski liikkuvuutta.

Liikkuvuus on monin eri tavoin kytköksissä aikamme kriiseihin. Ihmisten liikkuvuuden myötä ilmastopäätöt voivat kasvaa ja taudit levitä. Kriisit voivat sulkea ihmisiä rajojen sisälle. Tai ne voivat pakottaa ihmiset liikkeelle. Kuten monet liikkuvuustutkijat ovat huomauttaneet, kriisit itsessään ovat luonteeltaan liikkuvia globalisoituneessa maailmassa.

Länsimaiden etuoikeutetut väestönosat, kuten suuri osa meistä Suomessa asuvista ihmisistä, ovat saaneet huomata, että liikkuvuus ja matkailu ei ole enää yhtä huoletonta kuin ennen. Kesälomakauden 2022 alkaessa koronakriisi ei enää rajoita matkailua samaan tapaan kuin edellisinä vuosina. Mutta näyttää siltä, että liikkuvuuden ja matkailun yllä on eri tavalla tummia pilviä kuin vielä muutama vuosi sitten. Vähintään niihin liittyy vaikeitakin kysymyksiä ja dilemmoja, jotka odottavat ratkaisuja. Yksi niistä on edelleen ilmastokriisi sekä sen ja liikkuvuuden väliin muodostuva ristiriita.

Surf-matkaajien haastattelut ovat ajalta ennen koronaa, mutta myös ajalta ennen IPCC-raportin 2018 virittämää käännettä. Ilmastoaktivisteja koskevaa aineistoa puolestaan kerättiin pandemian alkuvaiheessa. Ilmastoliikehdintä ei ole palannut koronaa edeltävälle tasolle, ainakaan määrässä ja sen saamassa huomiossa mitattuna. Koen, että aineistoni muodostavat eräänlaiset aikakapselit. Niihin on tallentunut tietyn ajanjakson piirteitä. Mutta niissä lienee myös jotain ajattomampaa nuorten käytänteistä, unelmista ja näkemyksistä.

Tiiviisti ilmaistuna tutkin väitöskirjassani nuorten liikkuvuutta ja liikkuvia käytänteitä niiden asettuessa ristiriitaan ilmastokriisin ja

sen aiheuttaman huolen kanssa. Tarkastelun kohteena ovat liikkuvuuden merkitykset ja vallinat, joita ristiriitatilanteesta seuraa. Mutta myös niin sanotusti utooppiset toiminnan ja ajattelun tavat, joiden kautta tilanteeseen voi löytyä uusia näkökulmia.

Väitöskirjani pohjaa neljään tutkimus-artikkeliin. Yhteenveto-osassa hyödynnän utopiaa metodina. Pohjaten artikkeleissani tekemiin analyyseihin, tulkiten, millaisia utooppisia toimintatapoja ja ihanteita surfmatkaajat ja ilmastoaktivistit tuottavat, rakentavat ja elävät todeksi. Tarkoituksena ei ole luoda yhteiskunnallista pohjapiirrosta, siis utopiaa. Sen sijaan tarkastelen, kuinka yhteiskuntaa kuvitellaan ja elämää eletään totutusta poikkeavin tavoin. Lisäksi lähtökohdani on, liikkuvuustutkimuksen mukaisesti, että maailma on liikkuva. Siten liikkuvuuden uudistaminen uudistaa samalla yhteiskuntaa laajemminkin.

Tutkimusaineistoni ovat pääasiassa haastatteluaineistoja. Ne tarjoavat toisiaan täydentäviä näkökulmia ja mahdollisuuksia vertailuihin. Surf-matkaajilla ja nuorilla ilmastoaktivisteilla on tiettyjä yhtäläisyyksiä, mutta myös eroavaisuuksia. Pelkistäen ilmaistuna näiden tutkimusaineistojen rinnakkainen tarkastelu valottaa, kuinka liikkuvat nuoret suhtautuvat ilmastokriisiin, ja toisaalta kuinka ilmastonuoret suhtautuvat liikkuvuuteen.

Tutkimustulokset osoittavat, että niin surfmatkaajille kuin nuorille ilmastoaktivisteille liikkuvuus ja matkailu ovat merkityksellisiä. He ovat kasvaneet ajassa, jossa nuorilta on totuttu odottamaan liikkuvuutta sen hyötyjen vuoksi. He kokevat itsekkin, että muun muassa yllirajainen yhteydenpito, ystävytydet ja uusien asioiden oppiminen matkoilla ovat tärkeitä. Mutta he korostavat myös matkailun elämyksellistä ja nautinnollista ulottuvuutta.

Yhteistä nuorille ilmastoaktivisteille ja surfmatkaajille on myös se, että ristiriita liikkuvuuden ja sen ekologisten haittojen

välillä tunnistetaan. Surffaus on luonnossa tapahtuvaa ja siitä riippuvaista toimintaa. Esimerkiksi merten muoviongelma tulee monille surffaajille käsinkosketeltavan tutuksi. Myös henkilökohtainen hiilijalanjälki etenkin lentomatkojen tuottamien päästöjen vuoksi on laajasti tiedostettu, epämiellyttäväkin tosiasia. Ilmastoaktivisteille puolestaan matkailu, nimenomaan mainittujen päästöjen vuoksi, on jo lähtökohtaisesti dilemma.

Surf-matkaajat pyrkivät tyypillisesti sovittelemaan ja hyvittämään ekologista jalanjälkeään. Lentomatkojen todettiin olevan lähestulkoon ohittamaton paha, mikäli etenkin kaukomatkoja maailmanluokan aaltojen luo haluaa jatkaa. Siksi lentämisen lopettamista helpompaa vaihtoehtona näyttäytyvät erilaiset kompensoinnin tavat. Lisäksi osa surf-matkaajista kertoi toimivansa esimerkiksi merten suojelun edistämiseksi. Keskeistä on, että surffaus ja sen syventämä suhde aaltoihin, meriin ja luontoon yleensä, oli vahvistanut monien haastateltujen ymmärrystä ekologisista kysymyksistä.

Nuorten ilmastoaktivistien ratkaisu matkailun aiheuttamiin päästöihin on maata pitkin matkustaminen. Tämä tarkoittaa etenkin raideliikenteen suosimista. Maata pitkin matkustaminen ei kuitenkaan näyttäyty ilmastoaktivistien keskuudessa vain yksilön kulusvalintana. Ilmastoaktivismin sosiaalisessa kontekstissa se on myös jaettu käytänne. Siten se on tarkalleen ottaen poliittinen teko, siis osa aktivismia itseään.

Maata pitkin matkustamisesta muodostuu eräänlainen arkipäivän utopia. Se on tapa näyttää, että toivottu muutos on mahdollista elää todeksi jo nyt. Nuoret ilmastoaktivistit kertoivat toivovansa ja ajavansa yhteiskunnallista muutosta liikkuvuuden suhteen. Sellaista, jossa matkustaminen voisi yhä enemmän toteutua vähäpäästöisesti. Ja sellaista, jossa lentäen tapahtuva turismi ei olisi eräänlainen kertakulutustavara. Tällaista muutosta he siis pyrkivät elämään todeksi.

Entä surf-matkaajien arkipäivän utopiat? Osa oli suosinut lentämistä ekologisempia liikkuumuotoja ja harjoittanut surffausta myös Suomessa. Joka tapauksessa surf-kulttuurin yhteiskuntakriittisin elementti löytyy hieman toisaalta. Se piilee siinä elämäntavassa, joka priorisoi surffauksen, ja jossa suorittaminen ja urakeskeinen työorientaatio näyttäytyvät toissijaisina. Osa surf-matkaajista kertoikin kohdanneensa muilta ihmisiltä ihmettelyä tai jopa vähättelyä tekemistään valinnoista. Toisaalta osa myös muistutti, että tällaiset elämäntavat ovat nuorten keskuudessa alati hyväksytympiä. Samalla surffaajat itse luovat näkymää ja esimerkkiä siitä, miten elämää voi elää vähemmän suorituskeskeisesti.

Arkipäivän utopioiden lisäksi tarkastelin sitä, millaista utooppista unelmointia nuoret ilmastoaktivistit ja surf-matkaajat harjoittavat. Analyysistä nousivat havainnot kohtuullisuuden ja hidastamisen ihanteista. Nuoret ilmastoaktivistit haaveilivat yhteiskunnasta, joka tyytyisi johonkin nykytilannetta kohtuullisempaan ja vähemmän hektiseen. Samalla, mikäli osaisimme hidastaa jokapäiväisen elämämme vauhtia, kulttuurissamme olisi enemmän aikaa vaikkapa maata pitkin matkustamiseen. Surf-matkaajat puolestaan harjoittivat hidastamista esimerkiksi pitkillä, kiireettömällä matkoillaan. Tai omistautuessaan aaltojen ja vesielementin opetteluun. Osa heistä haaveili purjeveneestä, joka olisi käytännön tapa toteuttaa kiireetöntä liikkumista.

Hidastamisen ja kohtuullisuuden ihanteissa on muutama keskeinen elementti. Ensinnäkin ne ovat vähintään osittain historiasta lainattuja. Kohtuullisuus on ihanne, jolla on pitkät historialliset juuret. Hidastamisen ihanne kiteytyy esimerkiksi mainituissa juna-matkustamisessa ja purjehtimisessa. Ne ovat vaihtoehtoja fossiilienergialla tapahtuvalle liikkumiselle, mutta samalla myös eräänlaista utopioiden arkeologiaa. Toisin sanoen ekologiselta kantilta hyväksi havaittuja toiminta-

tapoja löydetään sellaisesta, minkä arvo on ehkä osin unohtunut.

Toisekseen hidastamista ja kohtuullisuutta määrittää tutkimusanalyysini valossa myös sovittelu. Surf-matkaajat eivät tyystin viittaa kintaalla valtakulttuurille, ja nuoret ilmastoaktivistit eivät tyystin vetäydy esimerkiksi ekologisiin yhteisöihin. Sen sijaan he haluavat olla osallisina ja vaikuttaa yhteiskuntaan. Hidastaminenkin on eräänlaista sovittelua: ei tyystin tingitä liikkumisesta, vaan sen vauhdista.

Voidaan lisäksi pohtia, ovatko kohtuullistamisen ja hidastamisen ihanteet myös radiikaaleja. Vaikka niissä on sovittelun elementtejä, ne kyseenalaistavat kasvuorientoituneen ja päämäärärationaalisen kulttuurin. Esimerkiksi surf-elämäntavan pitkät, hitaat matkat ovat ikään kuin vääranlaista liikkumista. Niissä liikkuvuuspääomia tuhlataan johonkin elämykselliseen ja ei-tuottoisaan. Vanha sanonta ”aika on rahaa” kääntyy ylösalaisin: matkoilla raha on aikaa, se mahdollistaa pitkät matkat.

Utooppiselle unelmoinnille uskollisesti kohtuus ja hidastaminen ovat prosessiluonteisia ja osittaisia, eivät yhteiskunnallisia pohjapiirustuksia. Niiden viitoittamana sekä surf-matkaajat että ilmastoaktivistit peräänkuuluttavat kulttuurista muutosta, jota he jo osin pyrkivät itse elämään todeksi. He vaativat kuitenkin myös yhteiskunnan järjestelmätasolle ylittäviä poliittisia toimia. Nuoret ilmastoaktivistit ovat tuoneet vaatimuksensa äänekkäästi ja julkisesti kuuluviin. Mutta myös esimerkiksi surf-matkaajien penseys tinkiä matkailuelämäntavastaan palautuu osin siihen, että he kokevat vastuun ilmastopäästöjen vähentämisestä olevan ensisijaisesti poliittisilla päättäjillä, ei niinkään kuluttajilla.

Kun tuloksiani vertaa aiempiin tutkimuksiin, voi huomata, että esimerkiksi toiveet ilmastokriisin hillitsemisestä ja ihmisen luontosuhteen muuttumisesta saavat kaikupohjaa laajemmin nuorten keskuudessa.

Lopuksi haluankin todeta, että tässä tutkimuksessa havaitut utooppiset käytänteet ja unelmat ovat tulkittavissa myös nuorten keinoiksi uudistaa yhteiskuntaa. Surf-matkaajat kuljettavat mukanaan nuoruudessa omaksuttuja tapojaan ja ihanteitaan, ja luovat totutusta poikkeavia näkymiä siitä, millaista aikuisuus on. Nuoret ilmastoaktivistit puolestaan osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun aloitteentekijöinä eivätkä tyydy vain ilmastokriisin uhrin asemaan tai olemaan vain

toimenpiteiden kohteena. Tässä väitöskirjassa tutkitut utooppiset toiminnan ja ajattelun muodot ovat siis ikään kuin nuoruuden ja aikuisuuden rajalla, ammentaen edellisestä ja vaikuttaen jälkimmäiseen. Näin nuoruuden tuore ja ennakkoluulotonkin tapa kohdata yhteiskunta tuottaa muutosta. Muutos ei ole tyystin irti menneestä ja nykyisyydestä ja niiden epätäydellisyyksistä. Siitä huolimatta nuorten utopioissa voi piillä ituja muutokseen kohti eko-sosiaalisesti kestävämpää maailmaa.